

Михайло Головушкін — зоолог, колектор, мандрівник

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Mykhailo Golovushkin, a zoologist, collector, and traveller. — An essay about an unsurpassed taxidermist, traveller, master of museum affairs, who from the beginning of his scientific activity was interested in distant travels and collecting unique specimens. The researcher showed himself brightly as an ornithologist, and partly an entomologist and mammalogist, who collected many valuable samples of mammals. With his participation, scientific collections were developed and exhibitions were created in several zoological museums, especially in the NMNH of Ukraine and in T. Shevchenko University of Kyiv. In the NMNH, there are 282 specimens of representatives of 38 genera of mammals from different regions of the Palearctic.

Біографічні деталі

Головушкін Михайло Ігорович народився 23.11.1949 у м. Київ. У 1966–1973 рр. працював старшим інженером і художником-таксидермістом Зоологічного музею ЦНПМ. У 1973 р. закінчив біологічний факультет Київського університету. Наступні 15 років (1973–1987) був науковим співробітником відділу зоології хребетних тварин Інституту зоології АН (ІЗАН). З 1987 р. — організатор і перший директор (1987–1996) Даурського заповідника (РФ). У 1996–1999 — науковий співробітник Мелітопольського педуніверситету. З 1999 р. і дотепер — спеціаліст I категорії Зоологічного музею Київського університету імені Т. Шевченка (ЗМКУ).

Саме в академічному зоомузеї, куди Михайло Ігорович потрапив ще зовсім молодою людиною і де сповна випробував на собі потужну «школу» тодішнього керівника музеєм М. Щербака і таксидермістів Г. Сележинського й Ю. Волненко, він сформувався у відданого справі музейника, пристрасно й однією з турбот якого є музейні фонди, їх зберігання і поповнення. Саме тут було набуто навички й освоєно техніки збору, обробки та зберігання будь-якого зоологічного матеріалу, які надалі він постійно розвивав і вдосконалював.

Рис. 1. Михайло Головушкін. Близько 1975–1980 р. Фото з огляду історії ЗМ ННПМ (Маніло & Мовчан 2019).

Ключові доробки в галузі теріології

За своїми якостями Михайло Ігорович — людина, нерозривно пов'язана з природою, мандрівник, польовий зоолог, колектор. Михайло Головушкін є учасником та організатором багатьох наукових експедицій з вивчення тваринного світу України, Росії (Забайкалля, Іркутська, Амурська обл., Алтай, Тува, Камчатка, Курили, Чукотка), Грузії, Вірменії, Азербайджану, Таджикистану, Туркменістану, Монголії, ПАР. Він брав участь у VI Українській антарктичній експедиції (24.01.2001–07.05.2002). Завдяки йому колекційні фонди ННПМ НАН України, Київського (ЗМКУ) та Московського університетів, ЗІН РАН, Читинського красназнавчого музею (РФ), Інституту зоології та паразитології Монгольської АН суттєво збагатилися та поповнилися великою кількістю унікальних екземплярів (Біляшівський 2014).

Під час роботи в Даурському біосферному заповіднику Михайло Ігорович приділяв належну увагу різним групам тварин, зокрема й ссавцям. На вебсайті установи в розділі «фауна» знаходимо, що «Перший список ссавців заповідника «Даурський» складено саме М. І. Головушкіним, за матеріалами власних досліджень» (<http://daurzapoved.com>). Там також зазначено, що «Початок формування краніологічної колекції заповідника, яка налічує сьогодні понад 1500 одиниць, закладено його першим директором М. І. Головушкіним, організатором зоологічних досліджень у заповіднику та на суміжних територіях» (Істория... 2022)¹.

Михайло Ігорович — автор багатьох наукових праць з орнітології, теріології, ентомології, заповідної справи, серед яких закономірно переважають орнітологічні. Птахам присвячена його дисертаційне дослідження «Орнітофауна Котловини Великих озер» (Головушкін 1986). Звісно, були й теріологічні публікації, як-от про систематику даурського їжака (Кораблев *et al.* 1996). Проте найвагомішим у теріологію став його внесок як колектора й препаратора, помножений на глибокі знання біології й морфології звірів.

Тільки у теріологічній колекції зоологічного відділу ННПМ є 282 зразки, здобуті ним протягом 1961–1987 рр. у різних кутках світу, зокрема в Україні (12), Азербайджані (13), Монголії (9), Туркменістані (5), Казахстані (5), РФ (118, з них 103 — у Читинській обл., 11 — у Туві, 4 — у Бурятії).

Серед зборів, позначених на етикетках як матеріали М. Головушкіна, — гризуни, як немишовиді (*Allactaga*, *Dipus*, *Marmota*, *Pygeretmus*, *Sciurus*, *Spermophilus*, *Stylodipus*, *Tamias*), так і мишовиді (*Alticola*, *Cardiocranius*, *Cricetulus*, *Eolagurus*, *Meriones*, *Microtus*, *Mus*, *Lasiopodomys*, *Myospalax*, *Phodopus*, *Rattus*, *Sylvaemus*), зайцеподібні (*Lepus*, *Ochotona*), хижі (*Canis*, *Felis*, *Lynx*, *Martes*, *Meles*, *Mustela*, *Vulpes*), кажани (*Myotis*, *Plecotus*, *Vespertilio*),

---

¹ Для професійного охоплення різних груп М. І. Головушкін запросив у новостворений заповідник 4-х випускників КДУ, в їх числі й Вадима Кирилока, який став теріологом, а згодом і директором. Завдяки його дослідженням, зокрема, усі знають унікальні репортажі про манулів.

комахоїдні (*Crocidura*, *Hemiechinus*, *Mesechinus*, *Neomys*, *Sorex*), унгуляти (*Gasella*). А найдавнішим (найпершим) зібраним ним зразком є мідія *Sorex araneus* з під Києва (Бортничі), № 5556 ♀, 1.10.1961, шкірка.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Особливим даром Михайла Ігоровича, що зумовлений його ерудицією як науковця, є розуміння колекційної та наукової цінності тих чи інших об'єктів. Тисячі зразків різних груп тварин він збирав спеціально задля розвитку конкретних досліджень, а його колеги завжди можуть розраховувати на його допомогу у зборі матеріалів для власних досліджень.

Ще одним великим захопленням Михайла Ігоровича є полювання. Воно важливе для нього не тільки само по собі, але й як інструмент отримання зоологічних експонатів. З рушницею він об'їздив не тільки Україну, але й багато інших куточків ближнього й далекого зарубіжжя і звідусіль він привозив різноманітні експонати для поповнення музейних фондів і експозицій.

Глибоке знання біології тварин у поєднанні з рідкісним талантом таксидерміста дозволили йому розробити власний підхід до створення музейних експонатів. Його твори виглядають виключно природно і вирізняються надзвичайною художньою якістю. В Енциклопедії КНУ (Біляшівський 2014) зазначено, що Михайло Ігорович є автором багатьох майстерно виконаних чучел, біогруп і діорам, які експонуються у зоологічних музеях ННПМ НАН України та КНУ ім. Т. Шевченка. Зокрема, він брав участь у створенні діорам «Крим» і «Чорноморський заповідник» у ННПМ і діорами «Пінгвіни» в ЗМКУ. Завдяки йому зал птахів Зоологічного музею КНУ у 2002–2004 рр. отримав нове життя і став одним з найкращих в Україні.

Дякуючи ентузіазму Михайла Ігоровича, при ЗМКУ було відновлено (а, по суті, створено наново) видання «Праці зоологічного музею КНУ».

Михайло Головушкін — досвідчений польовик, мисливець і неперевершений таксидерміст. У його здобутках — унікальні за видовим складом і географією колекційні серії та зразки низки видів, які прикрашають фонди й експозиції ключових природничих музеїв Києва — ННПМ НАН України та ЗМ Київського університету.

Рис. 2. Михайло Головушкін у таксидермічній лабораторії зоологічного музею КНУ; фото автора, 22.07.2014.

Протягом 2001–2009 рр. у циклі «Праць Зоологічного музею КНУ» було видано 5 томів, частина з яких доступна в мережі у pdf-форматі (напр. том 4: *Праці... 2006*). За його участі підготовлено і два довідники про Зоологічний музей КНУ — «Зоологічний музей (путівник)» (*Розора et al. 2001*) та повновагоме зведення «Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка» (*Біляшівський & Головушкін 2014*).

Подяка

Автор дякує М. Осиповій за важливі коментарі, доповнення й уточнення, а також корекцію фінальної версії нарису.

Література

- Біляшівський, М. М. 2014. Головушкін Михайло Ігоревич. В кн.: *Енциклопедія Київського університету (Біологічний факультет)*. Вебархів: <https://bit.ly/3wrtmgIP> (збережено 21.01.2014).
- Біляшівський, М. М., М. І. Головушкін (ред.). 2014. *Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київський університет, Київ, 1–159.
- Головушкін, М. И. 1986. *Орнитофауна Котловины Больших озер и ее зоогеографический анализ*. Автореф. дис.... канд. биол. наук. Киев, 1–20.
- История... 2022. История научных исследований. *Даурский биосферный заповедник (вебсайт)*. <https://bit.ly/3R9uZYw> Daursky State Nature Biosphere Reserve
- Кораблев, В. П., В. Е. Кирилюк, М. И. Головушкін. 1996. Исследование кариотипа даурского ежа *Mesechinus dauricus* (Mammalia, Erinaceidae) из terra typica. *Зоологический журнал*, **75** (4): 558–564.
- Маніло, Л. Г., Ю. В. Мовчан. 2019. Історія створення експозиції Зоологічного музею Національного науково-природничого музею НАН України. *Збірник праць зоологічного музею*, **50**: 3–15. <https://bit.ly/3pKbEBi>
- Праці... 2006. *Праці Зоологічного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київський університет, Київ, 4: 1–162. http://sehrq.at.ua/_ld/0/18_2006_pratsi.pdf
- Розора, Ж. В., М. І. Головушкін, О. Є. Зиков. 2001. *Зоологічний музей (путівник)*. Київський університет, Київ, 1–8.

ЗАГОРОДНЮК, І. Михайло Головушкін — зоолог, колектор, мандрівник. — Нарис про неперевершеного таксидерміста, мандрівника, визнаного фахівця музейної справи, який від початків своєї наукової діяльності захоплювався далекими мандрями та збиранням унікальних музейних зразків. Орнітолог за покликанням, він яскраво проявив себе і як ентомолог та теріолог, що зібрав чимало цінних зразків ссавців. За його участі розвивалися фонди і створювалися експозиції в кількох зоологічних музеях, а надто в Київському університеті ім. Т. Шевченка та в ННПМ. У колекціях ННПМ налічується 282 зразки, що належать представникам 38 родів ссавців з різних регіонів Палеарктики.